
УДК 398.1(477.87)

КОЛИ РОЗКІШ – ДОКОНЕЧНА НОРМА

Іван Сабодош. «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» – Ужгород: «Ліра», 2008. – 480 с.

...Літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів, без жадного насильства, сварки й колотнечі.

Л. Українка

Кожна літературна мова доти жива, і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, ...а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомо народного життя і з відмін та діалектів народного говору.

І. Франко.

Актуалізація національно-культурних цінностей в Україні зазвичай і цілком логічно збігається з активізацією різноманітних діалектологічних досліджень: монографічних описів окремих говірок чи говорів, тематичних груп лексики різних регіонів нерідко із реєстром окремих діалектних рис і доданими словничками диференційного типу чи глосаріями малозрозумілих (незрозумілих) слів в опублікованих творах художньої літератури. У повоєнний період активізацію таких розвідок стимулювала передусім робота над Атласом української мови. Вихід багатьох діалектологічних лексикографічних робіт, до слова, позначає реалії сучасного українського життя.

У живій (чи то діалектній) мові заховано не тільки багатство репертуару української мови на всіх рівнях – фонетичному лексичному

синтаксичному і т. ін. — але й тенденції їхнього розвитку. Виявлення їх дослідниками посприяло б логічному, вмотивованому розв'язанню багатьох мовознавчих проблем. Брак таких даних, з одного боку, не дає змоги поставити крапку в багатьох питаннях мовної кодифікації, а з іншого, — спричиняє розвиток дискусій у найрізноманітніших напрямках, часто антагоністичних. Уже тривалий час не вщухають суперечки про прийнятні правописні норми в українській мові, а доконачної, вичерпної й ґрунтовно аргументованої ухвали нема й досі, бо відсутня повна картина правдивого функціонування мови на різних рівнях і на всьому ареалі її поширення. Тому цілком до речі на книжкових полицях шанувальників живого українського слова опинилася й відразу активно увійшла в науковий обіг (про що свідчать неодноразові цитування Словника й посилення на це джерело у мовознавчих дослідженнях) розкішна лексикографічна праця: **Іван Сабадош «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району»**.

Людському родові відомі різноманітні типи центризмів: еґо-, людино-, державоцентризм. Автор словника — вкорінений у рідну говірку успішний науковець і керівник — демонструє специфічний вид центрizmu — тяжіння до рідної говірки, щонайріднішого материнського слова. Наслідком такої залюбленості у рідний край й українське слово стала поява нової солідної за обсягом і змістом праці Івана Сабадоша: словник диференційного типу ядерної марамороської говірки села Сокирниця, який репрезентує 15,9 тис. реєстрових слів + фонетичні варіанти, з додатком затранскрибованих текстів найрізноманітніших сюжетів про життя сокирничан, що є результатом понад 20 років напруженої подвижницької праці у вільний від основної роботи час (!). Село Сокирниця, яке стало об'єктом лексикографічного опрацювання, давнє (перша згадка про нього зафіксована в документах за 1389 р.), розміщене в долині р. Тиса, тобто в південно-центральної частині Закарпаття, однорідне в мовному плані і немале за чисельністю: у ньому проживає понад 5 тис. мешканців.

У Словникові подано дуже докладний вступ, який може претендувати на окреме дослідження. Зокрема, дуже вичерпно — від найдавніших до сучасних — проаналізовано дослідження попередників (перелік опрацьованих лексикографічних і лексикологічних праць, дотичних до регіону і предмета вивчення, налічує 47 позицій), досить повно означено питання вивчення закарпатського діалекту, особливу увагу зосереджено на проблемі вибору ареалу обстеження (частина ареалу, говору, одна говірка) й типу (повний чи диференційний) діалектного словника при його укладанні та способу її розв'язання, на важливості вивчення діалектної архаїки для українського мовознавства й славістики загалом. Іван Сабадош подає також докладну характеристику дослідженої говірки, зокрема репертуару її основних рис на різних мовних рівнях.

У Словникові обмірковано не тільки подання, але й оформлення лексичного говіркового матеріалу: продумана структура словникової

статті, запропонований адекватний фактичному матеріалові лад ремарок. Вони разом із вмотивовано ремаркованою частиномовною (ім., прикм., присл. та ін.), стилістичною (вulg., ірон., зневаж., лайл., пестл., уроч., фам., літ., діал., церк. та ін.), хронологічною (заст., іст.), мовною (ід., гебр., нім., тур., італ.), за фахами (лісор., стол., шев., шв., ткац., риб. та ін.) стратифікаціями допомагають укладачеві відтворити картину життя сокирничан. Цьому сприяє також вміщений як у реєстрі, так і в ілюстраціях і додатках ономастичний фактаж Сокирниці. Послідовно вказано відсиланнями твірні та похідні слова, ідіоми та ін., наведено і за допомогою позначок $\diamond$ та Δ розведено різні типи лексикалізованих словосполучень, подано усталений список умовних скорочень.

До реєстрових слів у Словникові подано ілюстрації. Ці ілюстрації – різні за обсягом – один-два речення чи словосполучення (**СКАНДРИТИ** – *Буду йс'у |дбшкү сканд|рити, бо н'і на шчо не" |добра, лиш на вгин'.* **ЛЕПЧИТИ** – *Сніг леп|чит.* *Куй с'а прустудуиш, та гьртан|кы ти леп|чит г|нойом.* **ЛЕГІНІЩУВ** – *лег'інишищув |реклик;* **ЛЕДОВЫЙ** – *ледова |курка, |вулиц'а*) у Словникові мають самодостатнє значення: інколи доповнюють слівник – крім пояснень до реєстрового слова, містять лексеми чи їхні значення, які не потрапили до реєстрової статті, наприклад: *Ко'лис' у нас у сил'і чи'нили реме'натку.* **Фрайем**, *та дис' |деколи нам, |д'і'т'ом, |мамка купо'вали по скл'ан'ц'і.* Або: *Учи'нивим |йащик ис ф'онеры.* (Лексеми **фраєм** та **ящик** доповнюють реєстр Словника.)

Ілюстрації засвідчують, крім лексичного, також цікаві, притаманні говірці, особливості інших мовних рівнів, наприклад:

фонетичні: наявність звуженого [ǫ]: *здб'рǫвля, |пǫту, пǫ|бǫйу, с' |пǫрǫху*; вимова ненаголошених [e] > [e^h] або [e] > [и]: *не" |йе, у |чирид'і – 'в череді', шелепіте [шили'пите], летрічний [лит'ричний], іноді й під наголосом: теперка [ти'пирка]; [o] > [o^h] або [o] > [y]: по" |буй, го" |ду, морконіти [мо'рку'н'іти], надиректороватися [надеректуро'ватися]; вживання звукосполучень [гы], [гы], [кы], [хы]: 'гылы, 'гыря, 'гыба, гырч, 'кыкот', 'кылы 'хыжа, 'хыр'ін'е; оглушення: гад'кóванє [гат'кован'є], дідковатый [д'ітковатый]; відсутність подвоєння кінцевого приголосного основи перед закінченням е в іменниках середнього роду (між двома голосними) колишньої -jǫ-основи: 'гыган'є, мор'котан'є, шелепіте [шили'пит'є]. Останні приклади цікаві ще й фіксацією флективного -е, яке І.В. Сабадос у передмові кваліфікує як безпосереднє продовження давнього [e] безвідносно до відомого в карпатських говірках перезвуку [a] > [e]. Отже, маємо ще один факт на користь концепції про полісько-карпатські сходження;*

морфологічні: закінчення орудного. відм. одн. іменників, займенників та прикметників жіночого роду -ов (-ǫв, -ув) (*йардув |ход'ат; ис тǫв |д'івкǫв; ис ци'бул'ув с'маженув*); давального відм. одн. іменників чоловічого роду -ови (*кил'уха'чови*) та ін.;

синтаксичні: Уперший раз лит|ричне світло |было **нам** великим |чудом. (с. 161) (|было **нам** — адресатне значення, виражене безприйменниковою граматичною конструкцією з дав. відм. на протывагу літературній нормі — прийменникова конструкція (було **для нас**: для + род.); Так ми |кажеш, гібы м **ти не** ро|дина. (с. 47): **ти не** ро|дина — значення посесивності, виражене безприйменниковою граматичною конструкцією з дав. відм. на протывагу літературній нормі — конструкція з присвійним займенником (**твоя** родина); препозитивне вживання частки **ся**, навіть через кілька слів від дієслова: Леда|йако **с'а** |д'ідо |майе бо вже здб|рв|л'а не^н|йе (с. 160) та ін.

Ілюстрації, подані до реєстрових слів, також допомагають з'ясувати процес і наслідки адаптації запозичень у фонетичному й структурному аспектах (для більшості іншомовних слів вказано мову-джерело, названо лексему-відповідник та її значення, в тому числі використано й діалектні дані, зокрема із польської, чеської, словацької, німецької, румунської, угорської, латинської, грецької, старослов'янської мов, за винятком, якщо ці параметри збігаються з літературною мовою), спосіб творення нових термінів та ін.

Для діалектолога, у тому числі й лексикографа, певні проблеми становить саме уніфікація графічного оформлення (наявність/відсутність транскрибованих записів, поєднання транскрибування фактичної вимови з умовами чинних орфографічних норм, визначення системи використаних знаків як фонетичної чи фонематичної транскрипції, намагання пристосувати літературну орфографію до зафіксованого діалектного явища: йдеться про написання разом, окремо, через дефіс прийменника з іменником (прислівників) й наукова інтерпретація фактичного матеріалу, зокрема добір і використання термінів і формул «літературна графіка» й «орфографічний запис», «літературному... відповідає», «...замість вживаного в літературній мові», субституювання лексемою «слово» понять «фонетичний», «морфологічний» чи «словотвірний варіант», успішне розв'язання яких продемонстровано у презентованій лексикографічній праці, хоча іноді трапляються й варіантні написання, що пояснюється пручанням і спротивом живого мовлення вузьким рамкам літературної орфографії: до|хыш і из:дб|тбв, с|пб|рбху, из лис|ниц'|ї; хут'-|ко й абы|ко; абы м, дис'|деколи й ажбы|удкы, ас:|с'а — 'аж ся', ба|ци і т. ін.

Щодо оформлення реєстрової статті у Словникові, то варто зазначити, що автор цілком слушно обрав алфавітний порядок їх розміщення. Реєстрові слова передано „поєднанням літературної графіки з діалектною транскрипцією”, проте таким чином дещо ускладнено сприйняття фонетичних варіантів, поданих у дужках, скажімо з йотованими буквами: зайа(йи)ц'. Гадаємо, що до транскрипційних знаків можна б додати *й, ї, ґ* і розмежувати м'якість і пом'якшеність (напівпом'якшеність).

Проте, гортаючи такий скарб, як рецензований «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» Івана Сабадоша, занурюючись у живодайні глибини народного слова, навіть не хочеться

зважати на якісь дріб'язкові графічні, технічні огріхи в оформленні багатющого лексичного матеріалу, кожна сторінка якого рясніє новаціями для української лексикології зокрема і славістики загалом. Кожен учений зуміє показати свою обізнаність на чужій виконаній праці, що зробити найлегше, а найліпше було б – на своїй, тому хай ця довершена праця стане стимулом для інших філологів і нефілологів, але патріотів рідного краю і материнського слова до видання подібних словників.

У науковий обіг введено новий, значний за обсягом, вагомий за змістом, фахово і вправно зібраний, скрупульозно й талановито проаналізований, майстерно лексикографічно оформлений фактичний матеріал, а тому евристичний потенціал цієї модерної праці в українському мовознавстві безсумнівний. Отже, появу подібних праць слід якнайпалкіше вітати і заохочувати оприлюднення аналогічних видань із різних регіонів України, а авторів, Іванові Сабадошеві, наші гратулювання, зичення наукової снаги й усіляких житейських гараздів.

Ганна Воронич (м. Київ)

Hanna Voronych (Kyiv)

WHEN LUXURY IS A FINAL NORM

(Book review on: *Ivan Sabadosh*. "Slovnnyk zakarpats'koyi hovirky sela Sokyrnytsia Khusts'kogo rayonu". – Uzhgorod: "Lira", 2008. – 480 s.)

Мовна мозаїка

СВЯТВЕЧІР – ЦЕ СВЯТИЙ ВЕЧІР

Як не дивно, але в написанні однослівної назви вечора напередодні Різдва, або Святого вечора, досі спостерігаємо плутанину: у тлумачному Словнику української мови її подано як аббревіатуру **святвечір**, співвідносно зі словосполученням **святий вечір**, в "Українському правописі" та орфографічних словниках української мови – як складний іменник **свят-вечір**, що пишеться через дефіс. Непослідовність у передаванні цієї назви відбиває і мова художніх творів, пор.: *Увечері, на святвечір, зібралися до нас гості...* (М. Коцюбинський); *На святвечір, як це бувало кожного року, бондарівський Андрійко приніс тітці Катрі вечерю* (А. Головка); *На святвечір, коли криничанські діди виходять кликати мороза вечеряти, посилають надвір і Данька* (О. Гончар); *Тоді старий Горицвіт обійде з хлібом, який першим саджали у піч, усю пасіку, окропить її колоссям з снопа, що в святвечір на покуті стояв...* (М. Стельмах); *Поніс я на свят-вечір кутю рідному дідусеві* (О.Ковінька); *Ще на свят-вечір, коли пеклося й варилося до святої вечері дванадцять страв, брала газдиня з усіх мисок по ложці, пекла з того всього книшик та й ховала той книшик аж до Юрія* (Г.Хоткевич).

У мовній практиці двох останніх десятиріч переважає написання однослівної назви цього вечора разом і до того ж нерідко – з великої літери: *Картина... відображає момент, коли після зняття облоги Замостя в день святвечора 1648 року Богдан Хмельницький урочисто вступає до Києва* (Україна молода, 14.4.2010); *Увечері напередодні Різдва в кожній оселі готували 12 пісних страв, серед яких обов'язково мала бути кутя. Тому в народі цей вечір називали Святвечором, Багатим вечором, Багатою кутею, чи Вілією* (Свята, традиції, звичаї українського народу). І це цілком логічно, бо вона є аббревіатурою, утвореною зі скороченої прикметникової основи **свят-** та іменника **вечір**.

Отже, однослівну назву, співвідносно зі словосполученням **Святий вечір**, потрібно писати разом і з великої літери, тобто **Святвечір**.

Катерина Городенська